

Benkő István

Dr. Tóth Tibor, a keleti magyarok felfedezője

1929. jan. 5., Szolnok – 1991. okt. 3., Bp.

Dr. Tóth Tibor antropológus neve Magyarországon nem közismert, annak ellenére, hogy nevéhez a magyarságkutatás szempontjából a XX. század legjelentősebb felfedezése fűződik. Ottó barát 1232-es és Julianus barát 1236-os útja után 1965-ben ő találkozott először Közép-Ázsiában olyan személyekkel, akik magukat keleti magyar népcsoport tagjainak vallják. Felmerül a kérdés, mi lehetett az oka a szenzációs felfedezés elsikkadásának.

"Dr. Tóth Tibor a mezőtúri Református Gimnáziumban érettségizett. Érdeklődése az emberi evolúció és a magyar nép származása iránt már gimnáziumi tanulmányainak utolsó évében kialakult. 1947 és 1952 között az ELTE Természettudományi Karának hallgatója. A harmadik évfolyamot a budapesti C. I. Parhon Tudományegyetemen végezte. 1952-ben muzeológusi oklevelet kapott ősrégészet-ősembertan tárgyakból. 1951 februárjától 1952. novemberig a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának előadójaként dolgozott. 1954–1958 között a moszkvai Lomonoszov Egyetem Embertani Tanszékének aspiránsa. 1958-ban Magyarország régi és jelenkori lakossága arckoponyájának horizontális profilozottsága (a magyar nép származásának problémái) c. értekezésével kandidátusi fokozatot ért el. 1958-tól kezdett dolgozni a Természettudományi Múzeum Embertani Tárában tudományos főmunkatársi beosztásban. 1960-ban az ELTE-n természettudományi egyetemi doktori címet szerzett. 1962 októberétől osztályvezető-helyettes, 1965-től 1990. december 31-ig a Magyar Természettudományi Múzeum (MTM) Embertani Tárának igazgatója. 1978-ban védte meg Magyarország lakosságának szomatológiája és paleoantropológiája c. akadémiai doktori értekezését, Moszkvában. A dolgozat a La Manche csatornától a Sárga-tengerig terjedő megakontinensről publikált mintegy 13000 koponya adatainak komplex biometriai értekezését, valamint a Közép-Duna-medence, az Ural-vidék, a Kaukázus és Közép-Ázsia recens populációcsoportjainak szomatológiai, részben dermatoglíf valamint etnikai-odontológiai adatait tartalmazza.

Tagságai: MTA Antropológiai Biz. (1959–1990), a MTA Magyar Őstörténeti Munkaközösség (1980-tól haláláig), az Anthropologiai Közlemények c. folyóirat szerkesztőbizottság (1959-től haláláig), a Természettudományi Dokumentáció szerkesztőbizottság (1960–61), a Természettudományi Múzeum Évkönyve (Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici) szerkesztőbizottság (1965–1990), a Magyar Biológiai Társ. Embertani Szakosztálya (1980-tól haláláig), a Magyar Biológiai Társaság Őslénytani Szakosztálya (1966–1972), a Tudományos Minősítő Bizottság Általános Biológiai Szakbizottság (1969–1984), az International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques (UISAE) állandó bizottság (1978-tól haláláig), az UISAE Magyar Nemzeti Bizottság (1980-tól haláláig). 1965–1991 között szerkesztette az Anthropologia hungarica c. folyóiratot. 126 tanulmánya, cikke jelent meg magyar, orosz, angol, francia és német nyelven, részben hazai, részben szovjet, mexikói, finn, német és olasz folyóiratokban. 1960-ban kezdeményezte a Természettudományi Múzeum tárain belüli szakkörök elindítását. Négy nemzetközi expedícióban vett részt az Ural-vidéken, a Kaukázusban és Közép-Ázsiában (1959, 1962, 1964–65, 1967–68)."

Dr. Tóth Tibor az 1960-as években Moszkvában készült akadémiai doktori disszertációjának megvédésére. Több mint háromezer mérest végzett sokkötetes, máig kiadatlan disszertációjához a Szovjetunió több köztársaságában. 1964 tavaszán Baskíriában megkezdett munkáját, a kipcsakok felmérését szerette volna folytatni a Kazak Szovjet Köztársaság területén. Almatiban, a Kazak Akadémia ülésén Szeitbek Nurhanov torgaji származású nyelvész hívta fel Tóth Tibor figyelmét a torgaji madijar törzsre. 1965-ben ők ketten el is jutottak a torgaji területre, ahol Tóth Tibor számos antropológiai felmérést végzett a magát madijarnak nevező törzs tagjai között.

A híres kazak nyelvész, aki évtizedekig dolgozott Almatiban a Kazak Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében 2002-ben, 75 éves korában a következőket mondta a neves antropológussal kapcsolatos emlékeiről az őt felkereső Benkő Mihály történésznek:

"Tóth Tibor 1964 decemberében érkezett Alma-Atába. A Kazakisztán fővárosa környékén élő kazak népesség körében akart antropológiai felméréseket végezni. Rövid idővel érkezése után előadást tartott a Kazak Tudományos Akadémián a magyar etnogenezisről. A Moszkvában végzett magyar kutató elsősorban baskíriai expedíciójáról számolt be. Elmondta, hogy közvetlen antropológiai kapcsolatokat talált a baskírok és a Kárpát-medence magyarjai között. Előadása

után arra kérte a hallgatóságot, hogy írott kérdésekkel forduljanak hozzá, megválaszolja őket. Két kérdést tettem elé:

1.) Hogy nevezik a különböző európai nyelveken "Hungarian, Ungarn, Vengr" és más elnevezéssel emlegetett magyarok saját magukat?

2.) Milyen kapcsolata lehet a Kosztanaj város vidékén és a Torgaji-medencében élő madijaroknak az önök népével?

Ugyanis jó magam a Torgaj-medencében születtem, származásomra nézve kipcsak vagyok. 1950-51-ben tanító voltam odahaza, és argün-madijar gyermekeket oktattam kazak nyelvre.

Tóth Tibor első kérdésemre elmondta, hogy népét odahaza magyarnak nevezik. A második kérdéssel kapcsolatban mindössze ennyit mondott: "Kérem, aki ezt a kérdést tette fel, maradjon tovább, hogy szót válthassunk róla."

Az előadás végeztével odaléptem hozzá. Izgatottan kérdezte, hány argün-madijar élhet a szülővidékemen.

"Pontos számot nem tudok mondani, de legalább ezren" - válaszoltam.

"Kérem, hogy ne beszéljen erről senkinek! Most nagyon kevés itt az időm, de jövőre, ha megérem, visszatérek."

Tóth Tibor valóban visszajött Alma-Atába 1965 tavaszán. Azonnal Kosztanajba és Torgajba akart utazni, de ez nem ment olyan gyorsan. Elhúzódtott az ügy. Pár nappal Tóth Tibor fővárosunkba érkezése után magához hivatott a Kazak Tudományos Akadémia káderpolitikai osztályának vezetője, egy titkos állományú KGB-ezredes. Mellemmek szögezte a kérdést:

"Ön el akar kísérni egy magyart Kosztanajba?"

"Igen."

"Van kettejüknek közös kutatási témájuk?"

A kérdés hallatán már le is tettem az útról.

"Nincs"

"Semmi baj, csak érdeklődtem. Menjenek nyugodtan. Jó munkát kívánok!"

Ez óriási szerencse volt, ugyanis a Kosztanaj-Torgaj-vidék egyike volt Kazakisztán külföldiek előtt szigorúan zárt területeinek. Egyébként a Kazak Szovjet Köztársaságba mindig is csak felsőbb engedéllyel jöhettek külföldi kutatók, de Tóth Tibor Moszkvában készült megvédeni nagydoktori disszertációját. Meg kell mondanom, hogy a Kazak Tudományos Akadémia elnöke is szilárdan pártunkat fogta. Ekkoriban találkozott az Akadémia tudományos titkárával.

"Segítsünk vendégünknek!" - győzködte.

Végül is április 7-én útnak indulhattunk. Emlékszem, a repülőgép a rossz idő miatt nem szállt fel időben. Ott aludtunk az alma-atai repülőtéren, a váróteremben. Másnap délelőtt értünk Kosztanajba. Levelünk volt a kosztanaj terület titkárához, akivel megtanácskoztuk a teendőket. Torgaj vidékén akkor éppen olvadás és áradás volt, a területet autóval nem lehetett megközelíteni. Végül U-2-es kis repülőn mentünk Torgajba. Az első éjszakát az ottani párttitkárnál töltöttük, a másodikat az én családomnál, majd továbbutaztunk Szaga környékére, a Szarikopa-tavak melletti központi településre, szintén repülőn. Tóth Tibor itt gyűlést hívatott össze, és ezen a gyűlésen ismertette a helybeliekkel utazásának célját. Száznyolcvan madijar törzsbélit mért meg a Szarikopán. Feljegyezte magasságukat, fejméretüket, arcszélességüket, orrméreteiket, leírta szemük vágását, színét, hajuk, szőrzetük színét, sűrűségét. Felhívta a figyelmemet arra, hogy egyes ott fellelt helységnevek és nemzetségnevek Magyarországon is ismerősen csengenek. Ilyen például Sümegi és Tomaj. Magyarországon a Balaton-felvidéken van egy Sümeg nevű város és egy Badacsonytomaj nevű falu.

A szagai temetőben meglátogattuk egy nagyon híres madijar személyiség cseréptetős sírját, és a helyi mullahhal beszédet mondattunk a sír felett. Sajnos, sem jellegzetes, az állatok ellen árokkal körülvett temetőről, sem a leírt személyekről nem készíthettünk fényképeket, merthogy a fényképezést nem engedélyezték Tóth Tibornak.

A torgaji kutatást Közbel körzetében fejeztük be. A helyiek azt mondták, ha legközelebb jövünk, repülőt küldenek értünk Kosztanajba. Méréseket végeztünk a Torgaj-vidéki kipcsakok körében is. Köztük is akadt néhány madijar. Ezután Kosztanajba utaztunk. A város közelében élt néhány madijar Mirzsakip Dulatov rokonságából. Tóth Tibor közöttük is végzett méréseket. Egyikük kérte, hogy az Alma-Atában mezőgazdasági egyetememet végzett fiát ne mérjük meg, ne hívjuk fel ezzel rá a hatóságok figyelmét.

A következő évben Tóth Tibor hiába repült Almatiba, nem utazhattunk el Kosztanaj-Torgaj vidékére, sőt, később nekem magamnak is támadtak kellemetlenségeim. Az nem a Kazak Tudományos Akadémián múltott. Ők minden megtettek, ami tőlük tellett. Például elküldtek valakit anyagot gyűjteni egy Nyugat-Szibéria határán, az Irtis partján élő madijar akszakaihoz, aki a hírek szerint negyven nemzetségre tudta visszavezetni családja történetét."

Felfedezését Tóth Tibor publikálta Budapesten és Alma-Atában is (*Tanulmányúton a Szovjetunióban (Újfalvy Károly nyomában)*). *Anthropológiai Közlemények*, X. (1966/4), 139.), *Az ősmagyarok mai relictumáról. (Előzetes beszámoló)*. MTA, a Biológiai osztály közleményei, 1966, 283-299.). Megállapította, hogy az argün népcsoportnak a Torgaj-mélyedésben élő

madijar törzse száznál is több családból, mintegy kilencszáz-kilencszázötven főből áll. Tagjai az argünök más törzseinek tagjaival és környékbeli kipcakokkal házasodnak össze. Nomád életet élnek. Nemzetségfőjük nevét valamennyien ismerik, családfájukat tíz-tizenkét nemzedéki tudják visszavezetni. Antropológiailag a dél-szibériai rasszhoz tartoznak, embertani jellegzetességeik a kazak nép Középső és Kis Hordájának vizsgálati szériáihoz állnak közel.

Később szeretett volna Magyarországról visszamenni a Torgaj-vidékre magyarokból álló néprajzos, nyelvész-, régészexpedícióval. Szenczi Sándor felfedezéséről népszerű formában a Magyar Nemzetben írt Aczél Kovács Tamás 1967-ben és 1968-ban. Azonban a megálmodott expedíció nem jött létre. Már az is csoda volt, hogy Tóth Tibor egyáltalán eljutott a külföldiek számára szigorúan zárt területre. Fényképezésre nem kapott engedélyt. Idehaza irigység és közöny, az értetlenség sodorta eredményeit a teljes feledésbe. Tóth Tibor meg nem értett, csalódott emberként halt meg 1991-ben - éppen abban az évben, amikor megalakult a független Kazak Köztársaság, és ezzel elhárultak az adminisztratív akadályok a kazak földön folyó elfogulatlan néprajzi, történeti, régészeti kutatások elől. Emlékét Magyarországon szinte teljesen elfeledték. Kazak földön viszont mindmáig jól emlékeznek rá mind tudományos körökben, mind a torgaji, szarikopai madijarok között.

Ugyanakkor figyelemreméltó, hogy a kazak tudományos körökben - az akadémiai intézetekben és múzeumokban - minden kutató ismeri Tóth Tibor nevét, utazásának történetét. A kazak történészek, nyelvészek, néprajzosok körében nem különösebb meglepetés, hogy a magyar antropológus találkozott kazakisztáni madijarokkal. Számukra létezésük köztudott, nem megfelfedezés számukra.

Orszak Iszmagulov antropológus professzor, a Kazak Tudományos Akadémia levelező tagja - aki 1964-ben Tóth Tiborral 1964-ben végzett felméréseket Alma-Ata környékén, 2002-ben a következőket mondta arra a kérdésre, miért nem folytathatta Tóth Tibor kutatásait a Torgaj-medence madijarjai között:

"1965-ben Tóth Tibor csak véletlenül jutott el a Torgaj-medencébe. Oda külföldinek nem adtak utazási engedélyt a cári és a szovjet uralom idején, sem a magyar antropológus előtt, sem utána. Tóth Tibor szerencséjére valami hiba csúszhatott az adminisztrációs gépezetbe. 1966-ban azonban már hiába jött kazak földre. A hibát időközben kijavították."

Dr. Tóth Tiborra is érvényes a megállapítás, melyet Harmatta János akadémikus egy későbbi kutatás kapcsán mondott:

"...rendkívül nehéz, szinte csak véletlenül lehet a keleti magyarság nyomára bukkanni. Julianus korában a magyar anyanyelv megőrzése még megkönnyítette azonosításukat, ma már ez is eltűnt." Dr. Tóth Tibor esetében ez a véletlen Szeitbek Nurhanov nyelvészrel való találkozás volt. Az azonosítás megkönnyítését a sok évszázadon keresztül megőrzött etnikai név tette lehetővé. A kazak tudós elbeszéléséből tudjuk, hogy Dr. Tóth Tibor ismerte és tanulmányozta az etnikai nevet őrző bizonyítékokat, a sírfeliratokat, bár nem tett róluk említést. Nyilván reménykedett abban, hogy későbbi útján sikerül ezeket lefotóznia és közvetlen írásos bizonyítékként közzétennie, erre azonban nem nyílt lehetősége. Rosszkor volt jó helyen.

Főbb művei:

Profilation horizontale du crane facial de la population ancienne et contemporaine de la Hongrie - Problème de l'origine des Hongrois
Crania hungarica 3, 1958, 3-126. o.

Magyarország régi és jelenkori lakossága arckoponyájának horizontális profilozottsága - Horizontal profilization of the splanchnocranium of ancient and recent populations of Hungary
Anthropologiai Közlemények 2, 1958, 87-92. o.

Az embertani szisztematika alapvető kérdései - The principal questions of anthropological taxonomy
Anthropologiai Közlemények 6, 1962, 107-116. o.

Le cimetière de Csákyberény provenant des débuts de l'époque avare (VIe et VIIe siècles) - Esquisse paléanthropologique
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 54, 1962, 521-549. o.

The German cemetery of Hegykő (VIth c.) - A paleoanthropological sketch
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 56, 1964, 529-558. o.

- A honfoglaló magyarság ethnogenezisének problémája (Problèmes de l'ethnogenèse des Hongrois Conquérents)
Anthropologiai Közlemények 9, 1965, 139–149. o.
- The Variability of the Weight of the Brain of Homo
In: Homenaje a Juan Comas en su 65 aniversario, Mexico, 1965, 391–402. o.
- The period of transformation in the process of metisation – A paleoanthropological sketch
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 58, 1966, 469–487. o.
- Tanulmányúton a Szovjetunióban (Újfalvy Károly nyomában). Anthropologiai Közlemények, X. (1966/4), 139.
- Az ősmagyarok mai relictumáról. (Előzetes beszámoló). MTA, a Biológiai osztály közleményei, 1966, 283–299.
- On the diagnostic significance of morphological characters I. – A methodological study
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 59, 1967, 443–454. o.
- Data to the anthropology of the Bronze age population in the Azov-Area
Anthropologia hungarica 8, 1968, 3–29. o.
- On the diagnostic significance of morphological characters II. – A methodological study
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 60, 1968, 293–296. o.
- On the diagnostic significance of morphological characters III. – A methodological study
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 61, 1969, 401–412. o.
- On the morphological modification of anthropological series in the Lithic and Paleometallic Ages I.
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 62, 1970, 381–392. o.
- Antropologicheskie dannye k voprosu o velikom pereselenii narodov avary i sarmaty (Avars and Sarmatians)
Nauka, Leningrad, 202 pp. (B. V. Firsteinnel)
- On the morphological modification of anthropological series in the Lithic and Paleometallic Ages II.
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 63, 1971, 401–408. o.
- The cemetery of Környe (6th–7th c.) – A paleoanthropological sketch
In: Salamon Ágnes–Erdélyi István: Das Völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe;
Studia Archaeologia 5, 1971, 153–184. o.
- Twenty-five years (1945–1970) of the Anthropological Department Hungarian Natural History Museum
Anthropologia hungarica 10, 1971, 5–30. o.
- On the morphological modification of anthropological series in the Lithic and Paleometallic Ages III.
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 64, 1972, 387–400. o.
- Somatologiya i paleoantropologiya-naseleniya Vengrii (v svyazi s problemoi proiskhozhdeniya vengerskogo naroda) – Somatology and paleoanthropology of the Hungarians (to the problems of their origin)
Dissert. (Doct. of Biol. Sci.), Bp., I–II. 649 pp.
- Morfogenetikai trendek az őskori Közép-Duna medencében – On the morphogenetic trends in the Central Danube Basin during the Prehistoric age
Anthropologiai Közlemények 21, 1977, 31–42. o.
- Neolithic and Paleometallic populations in the Central Danubian Basin
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 69, 1977, 347–356. o.

Some anthropological problems of the early postglacial and historic Europoids
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 72, 1980, 295–307. o.

Anthropological results concerning the ethnogenesis of Hungarians
Anthropologia hungarica 17, 1981, 5–22. o.

The odontological aspect in the ethnogenesis of Hungarians I.
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 73, 1981, 305–312. o.

The odontological aspect in the ethnogenesis of Hungarians II.
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 74, 1982, 351–357. o.

Dermatoglyphics and ethnogenesis of Hungarians
Anthropologia hungarica 18, 1983, 3–52. o. (T. D. Gladkovával)

Some anthropological problems of the Mesolithic Europoids I.
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 76, 1984, 323–334. o.

Spatial differentiation of dermatoglyphic traits on the territory of Hungary
Voprosy Antropologia 73, 1984, 72–80. o. (V. M. Kondikkal, T. D. Gladkovával)

Some anthropological problems of the Mesolithic Europoids II.
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 77, 1985, 269–279. o.

Homo sapiens' groups in the Palaeometallic and Neometallic biosphere
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 78, 1986, 319–328. o.

Men and nutrition in the Carpathian postglacial millennia
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 79, 1987, 281–292. o.

Ethnic dermatoglyphics of Hungarians
In: Abstracts of 6th EAA Congr., Bp., 1988, p. 51. (T. D. Gladkovával)

Morphological modification, its causality: the case of Carpathian Basin from Neolithic to Modern times
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 83, 1991, 301–310. o.

The human paleonutrition in the Carpathian Basin from the Neolithic to Mediaeval times based on osteochemical analysis
Annales historico-naturales Musei nationalis Hungarici 83, 1992, 285–299. o. (Pais Istvánnal)

Irodalom:

Farkas L. Gy.
Dr. Tóth A. Tibor 1929–1991
Anthropologiai Közlemények 33, 1991, 40. o.

Pap I.
In memoriam Dr. Tóth Tibor (1929–1991)
Anthropologia hungarica 22, 1992, 5–6. o.

Farkas L. Gy.–Dezső Gy.
A magyar antropológia története a kezdetektől napjainkig
Szeged, 1994, pp. 123

Makra Sz.
Tóth Tibor – Magyar Múzeumi Arcképcsarnok
Bp., Pulszky Társ.–Tarsoly K., 2002, p. 901–902.

Bibliográfia:

Pap I.–Makra Sz.
List of Dr. Tóth Tibor's scientific publications
Anthropologia hungarica 22, 1992, 7–16. o.

Tóth Tibor tudományos hagyatéka, Természettudományi Múzeum, Embertani Tár.